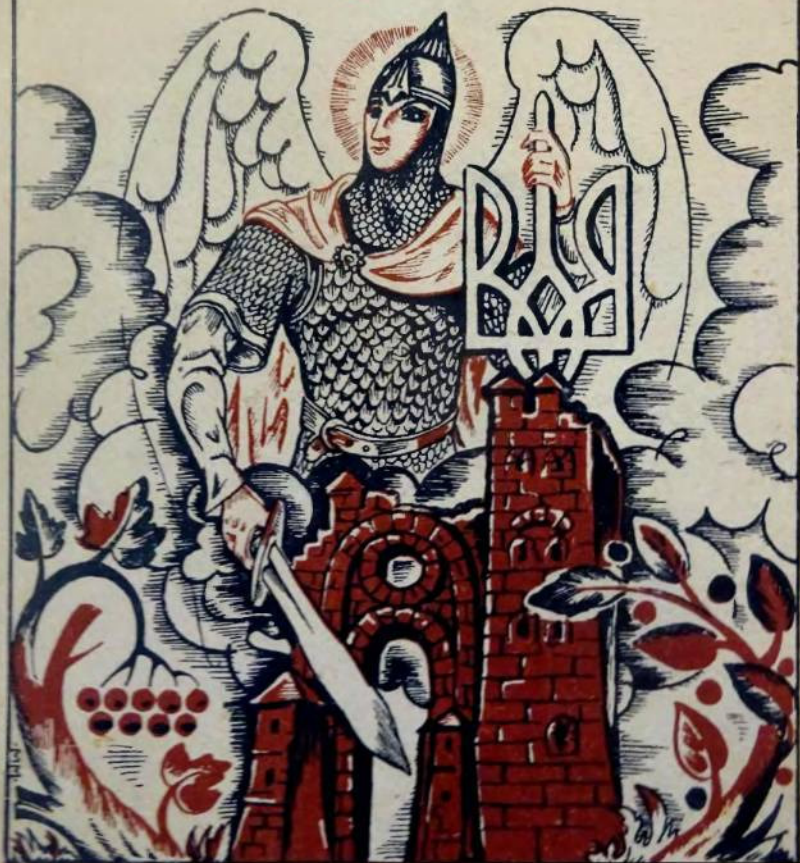

С. М. А. Л. А. Н. Ю. К.
КРУТИ

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА »НАСТУП«

Число 19

ЕВГЕН МАЛАНЮК

КРУТИ
НАРОДИНИ НОВОГО
УКРАЇНЦЯ

ПРАГА

1941

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО »ПРОБОЄМ«.

Тираж 5.000 примірників.

Обгортка праці М. Михалевича.

Накладом Українського Видавництва «Пробоем».

Друк. І. Андреска вд., Прага XII, Белеградська 10.

I.

Наші національні свята, назагал, невеселі. Склалося на те багато причин. І то не лише зовнішніх, об'єктивних, бо ж, остаточно, дійсність є в значній мірі такою, якою її **хочемо** бачити, чи якою її бачити ми **призвичаїлись**. Ні, є тут, може передовсім причини суб'єктивні, що кореняться в нашій психіці, вірніш в **традиції** нашої психіки, почасти і психіки релігійної. Ми значно більш скорі до похоронів, аніж до весілля. Панахида чи голосіння, особливо мистецьке, нам припадає більш до смаку, до нашого естетичного смаку, аніж найбільш навіть радісна чи там найбільш двозначна весільна пісня.

Багатющий збір наших народніх і історичних пісень має щодо цього цілком виразний характер, що не залишає жадних сумнівів: до 90 згруба % їх — це пісні сентиментально-ліричного суму чи смутку. Епічного елементу в них майже цілком бракує. Навіть жартівливі пісні звичайно є журливо-жартівливі, до яких найбільш підходить класична формула малороса — Гоголя: видимий світові сміх крізь незримі світові сльози. Навіть уславлений національний гумор проривається в них зрідка, хоч і дуже драматично, як в єдиній в своїм роді

пісні про Байду. Героїчний первень, коли і вишикає деінде, то він завше або повязаний з традиційним зітханням, або, в той чи інший спосіб, прикритий неодмінною «червоною китайкою». Таке явище, як не смертельна пісня перемоги «Гей, не дивуйтесь, добрі люди» — зроджена авангардними боями загонів Кривоноса р. 1648 — належить до блискучого й єдиного винятку, який дорівнює найвищим того роду музичним феноменам європейського світу.

На цей фатальний «мінор», на брак «мажору» в українській пісні, літературі і ментальності, скаржився талановитий співець Полісся Дмитро Фальківський.

Хтось з молодших публіцистів наших вже часів підносив питання, чому у нас святкують Полтаву і Берестечко, а не Жовті Води, чи Конотоп, чому доба 1917—1918 рр. — це не Київський Арсенал, чи Мотивилівка, а саме, невідмінно, Крути? Ці питання можна продовжувати без кінця. Ми твердо знаємо, що князь Олег вмер від гадюки, що виповзла з черепа його коня, і що з черепа Святослава Завойовника зробив собі чару печенізький хан, але вже слабше памятаємо про щит Олега на брамі Царгороду і що Святослав, справді, був забитий, але саме в часі творення ним світової імперії — від Тьмутароканя до Болгарії. Ми захоплювалися і захоплюємося «Словом о Полку Ігореві», захоплюємося естетично, особливо «Плачем Ярославни», що ним захоплювався і сам Шевченко, але забуваємо при цім, що є це твір, пронизаний трагічною нотою упадку київської великодержави, що ге-

ніяльний твір цей оспівує, остаточно, поразку і що є, взагалі, твором схилку доби, закінчення, а не розквіту, твором, що в нім іскряться лише відблиски величнього минулого, повного боротьби, перемог, героїзму, брязкоту зброї, словом отого, саме. «мажору». Може тому співець «Слова» з таким зідханням згадує про Бояка, що жив в часи, коли не було ще трагічних роздвоєнь почуття, коли вистарчило покласти свої «віщі персти» на струни, що вони «самі славу князем рокотаху».

Число поразок в нашій історії, напевно, не є вже таким разючим в стосунку до числа перемог. Але тому, що досить різко відділені від себе окремі періоди нашої історії кінчалися, розуміється, упадками, цебто тими чи іншими поразками, а історія наша, хвалити Бога, все ж не кінчалася і не кінчається, — то нові доби, в історичній свідомості поколінь, починалися, силою речей, зі спогадів про поразку. Память людська не сягає далеко. Спогад поразки передавався з покоління до покоління й той суммарний спогад поглинював і пригашував спогад про всі попередні перемоги.

Так в лірично-чуйній і чуттєвій ментальності народу закорінювався і розростався природній смуток, сформовувалася та, а не інша, свідомість, втворювалася ця, а не інша, психічна **тональність** історичної пам'яті. В поміч цьому процесові прийшла ще і вражлива національна **етика** з її вірою в універсальну правду і в абстрактну справедливість, в священну силу права. З такою етикою нарід наш зустрічав історичні події і мірилом тієї етики міряв їх, та — на жаль чи на щастя — міряв

їх до сьогодні. Звідціль — традиційне почуття **кривди**, що ще міцніш поглиблювало тон жалю і смутку в його душі.

Неварто тут скаржитися на це, чи нарікати: є саме **так**, а не інакше. Історична ж ментальність і психіка народу не є чимсь легким до раптовних метаморфоз. Варто лише це знати, спостерігати й направляти та виправляти, з вірою, з певністю, що найліпшим ліком на всі національні недуги буде здорове підсоння власного життя.

Подія, вірніш явище, що називаємо його Крути, є чимсь, до чого треба і варто підходити інакше, підходити повз окреслену вище властивість національної психіки і мимо неї.

II.

Від того, що називаємо сьогодні коротким і майже вже емблематичним словом Крути, часово ділить нас 23 роки. Доба — для історика ще замала, для сучасного покоління — завелика, щоб дивитись на Крути як на певну подію в ланцюгу інших подій. А події ті, як відомо, тривають — кризь нас, повз нас, через нас...

Можна — чому ні? — спробувати подивитися на Крути — як то кажуть — об'єктивно, з певною, доступною для живих синів нашої Батьківщини тверезістю, критицизмом, розважністю.

Адже ж є ще живі люди — їх залишилось кілька — наші ровесники, що брали участь в бою під Крутами. Вони — назагал — маломовні і не

люблять ані про свою участь, ані про самий бій оповідати. Коли ж пробують оповідати, слухач залишається незадоволений: оповідають про недовстачу муніції, резервів, слабкий вишкіл, брак артилерії і старшини, помилку команди... Памятаю, один з учасників, людина сувора і тверда, пізніш на еміграції учений - біолог, просто казав, що Крути — це тактична помилка та непорозуміння і все намагався в такому сенсі написані спогади десь видрукувати. Крути — помилка, Крути — непорозуміння, щось більш парадоксального і просто блюзнірчого трудно вгадати, а однак і така точка погляду може існувати. Самовидець, тим більш учасник, не можуть, силою річи, охопити подію в цілості, історично, тим більш усвідомити собі її поза матеріяльний, метафізичний сенс.

А власне **цей** зміст і сенс Крути посідають в більшій мірі, аніж якесь інша подія тієї ж категорії.

Повторюю, можна вже тепер, на підставі відповідного, хоч і дуже скупого, матеріялу, спробувати, подивитись на Крути історично. І тоді ми побачимо в них трагічний фрагмент, майже епізод, певної військової операції, що називалася обороною Вахмачського вузла на залізничній лінії Конотоп — Київ, чи стисліше — оборонним боєм нашого війська при стації Крути 29. січня 1918. року, цебто в тиждень по оголошенні IV. Універсалу, який змусив ворога розкрити карти і перейти до нормального воєнного наступу на Україну.

Військо наше мало тоді характер імпровізований. В українізованих частинах бувшої імперської

армії, в силу багатьох причин, велась комуністична пропаганда; якої не устереглися і новосформовані національні полки. На загрожений напрямок вислані були найпевніші і, може, єдині боєздатні частини: юнаки Військової Школи ім. Богдана Хмельницького та складений з київських студентів і гімназистів т. зв. Студентський Курінь, фактично сотня, що й перейшла до історії, як головний герой Крут.

Старшини, безперечно, бракувало, як і артилерії — була єдина гармата сотника Лощенка, що сам він її і обслуговував. Про команду, в розумінні оперативному, також говорити було б трудно. Керував всім молодий сотник, що дістав з Києва певне стисле завдання, яке він і виконував, як тактичну задачу, — перешкодити рухові ворожих військ на лінії Бахмач — Ніжин (а Бахмач вже був залишений), що вела знад московського кордону до столиці краю. Затримання ж столиці в руках національного уряду мало величезне політичне значення з огляду на пертрактації з осередніми державами в Бересті, що саме тоді провадились. Завдання своє сотник в міру своїх спроможностей виконував так довго, як міг, цебто аж поки страти не досягли 50% складу, в Києві не зачався внутрішній пуч, а в безпосереднім тилу не опинився збільшевичений полк, що з іронії долі носив несподіване ім'я Шевченка. Все ж завдання було виконане, цебто війська полковника Муравйова в їх пучку на Київ були опізнені. Страти дуже численного ворога були немалі, але і наші були значні. Згинуло коло 250 юнаків при 10 старшинах, а по-

надто ціла чота студентської сотні, що втратила вже на початку бою свого командира. Чота ця при відступі вночі 29. січня натрапила на сильний відділ матросів і, після відчайного, разючо-нерівного бою, була майже в цілості переколена багнетами.

Оце, здавалось би, все, що сучасний Нестор міг би записати до свого літопису.

Та в дійсності це було далеко, **далеко** не все!

Бо нарід, творячи з якоїсь події легенду — а Крути, без сумніву, є і будуть однією з найвеличніших легенд нашої нації, — знає, що він робить.

Народня мудрість і національний геній — ця найвища земна справедливість — творячи свої легенди і міти, цебто підносячи данну історичну подію до височин надісторичних, ніколи — щодо вибору тієї події — не помиляються.

Не помилилися вони і у випадку Крут.

III.

Офіційна еліта народу, що несе відповідальність за провід 1917—18 років, особливо ж року 1917, року т. зв. революції, а, властиво, року упадку петербурзької імперії і року фактичного звільнення її народів — а нашого передовсім — офіційна еліта ця складалася, переважно, з інтелектуалістів імперії. На неї сьогодні — на дистанції майже чвертьстоліття — ми, відносно легко, можемо мати і маємо усталений погляд. Ми знаємо її

не лише з боку її суспільного походження. Ми знаємо її батьків і ту ідейну та ідеологічну атмосферу, в якій вона зродилася і сформувалася.

Тема тогочасного проводу є темою надто широкою — ми її полишаємо історикам. Відмітимо і підкреслимо лиш найважливіше, істотне.

В своїй низовій, сільській частині, характеризувалася вона браком національного інтелекту при надмірі емоцій, переважно примітивно-романтичної натури. В своїй частині горішній — вона вражала слабкістю, майже зником, національного інстинкту, при хоробливим надрозвою абстракційного, чисто російського інтелектуалізму. Її приспана Петербургом історична пам'ять — **вирішна** властивість в таких моментах історії — не сягала далі одного -- двох поколінь. Її історична пам'ять була жалісно убогою, навіть в порівнянні з історичною пам'яттю т. зв. маси, у якої назагал вона ще сягала, принаймні, часів Коліївщини; тієї маси, що на Чернігівщині, Звенигородщині, чи Херсонщині, все ж спромоглася, і то цілком відрухово, повитягати зі скринь не лише козацькі жупани та шлики, але і дещо більш промовисте: прадідівські шаблі й мушкети.

Еліта 17 року, що силою речей була проводом воскреслої нації, рухалася поволі, думала ще повільніш і тому — фактично — **не** провадила. Не могла провадити. І тому т. зв. маса, на протязі дорогоцінних місяців 17 р. залишалася без проводу, або, хай буде вибачений цей невеселий парадокс. — провід провадила **за** собою, провід, який, до речі, при тім, не виказував великої охоти, а навіть

і упірався. Бо він думав поволі, він доперва історично опритомнювався і національно усвідомлювався сам, але не через те **знаття**, яке коріниться в крові і роді, лише через те **знання**, яке вичитується з книжок, до речі, досить скромних, як тепер говориться, просвітянських.

Для справедливости треба ще і ще раз підкреслити, що все це ми бачимо вповні **лише тепер** і що це — аж ніяк — не є тисяча першою спробою шукання т. зв. винних, та ще й, боронь Боже, серед старших віком земляків. Хоча б уже тому, що від ствердження тих винних ми не відчуємо жадної втіхи, а саме заняття пошукування винних, коли «винними» були — незалежно від віку — цілі групи і стани, — не видається нині заняттям позиточним.

Тут стверджується лише факти, історичні факти, необхідні для відтворення дійсности зперед двадцятитрьох літ.

Образ еліти 1917 р. ускладнюється завдяки спогадам живих ще її, молодих і старих, представників і їх спізнлій, чисто інерційній, чинности. Ускладнюється зовнішнім фактом рясної ніби зрізничкованости тієї еліти, партійної і ідеологічної. І ця обставина створює чисто уявний образ партійної внутрішньої національної боротьби «правих» і «лівих», демократів з абсолютистами, т. зв. соціалістів з т. зв. комуністами і т. п.

Ця з національної точки погляду **уявна** боротьба, коли і була, не мала **жадного** національного сенсу. Різниці бо між «правими» й «лівими» були чисто формальні, паперові або словесні. В певнім

сенсі, на терезах національної вартости, в сенсі національним і державним, — між якимбудь Винниченком з одного боку, а припустім, Лизогубом — з другого, жадної **істотної** ц. т. національної різниці не було, коли не рахувати різниць особистої й товариської культури та, може, ще в цім випадку, культури моральної. Один був трохи спізнілим, щодо літературної моди, письменником імперії, таким собі малоросійським Горким; другий був дещо провінціональним достойником тієї ж імперії, таким собі кандидатом на ліберального губернатора. Але обидва — пересічні сини свого приспаного й окраденого народу. Це варто, хоч між іншим, ствердити, тому, що остаточно знайшовшись на еміграції, ці люди, що так скажу, староукраїнського (незалежно від свого віку) стилю, за звичкою, продовжують те, що вони уважають за політику, займаючися, власне кажучи, чистою поезією, бо розфарбовують фалтазією на рожево і соняшно свої спогади, які в дійсності, не були, і не могли бути, ані рожеві, ані соняшні. В того роду спогадах умовні речення »коли б« і »як би« займають, розуміється, надто багато місця і глибоко-наївна т. зв. партійна, в дійсності псевдо-партійна, боротьба політичних небіжчиків і бувших людей, враз з їх мертворожденою молодцю, продовжується в безнадійну безконечність. Єдине, що їх гальванізує, — це, либонь, спільна для всіх псевдопартій ненависть до націоналізму, ненависть, зрештою, цілком зрозуміла й історично-оправдана.

Еліту 17. року — а вона жила в 18. і в 19., сучасне покоління може найліпше уявити собі по

тих політичних, а головне, культурних рештках і слідах її, що — на великий жаль залишаються в нашій сучасності. Але і тут не допоможуть ані внутро-національні псевдо-партійні ненависті, ані скарги один на другого, ані механічна т. зв. політична боротьба русина з русином. Справа — значно глибша, що сягає расового коріння, національної біології, і дідичности історичних хороб.

Коли шукати універсальної формули, що окреслювала б істотний порок цієї еліти, то хіба найвлучнішою було б ствердження в ній браку здібности до тривалого самотійного **морального напруження**, як і до всілякого довгого напруження взагалі. Цю недугу не можна класти лише виключно на рахунок вікової деморалізації в умовах імперії російського типу. Це гріх первородний, або дуже давній.

Тим пояснюється перше... Але зацитуймо визнання одного визначного, в своїм часі, діяча, бо то документ, що звільняє від зайвих дискусій і говорить сам за себе:

»Події не застали нас свідомими своїй мети, членами української нації, а громадянами імперії українського походження. І тільки в ході подій помалу приходили ми до пізнання своїх власних цілей... Чолові діячі наші боялися навіть думати про самотійність... і все мріяли про спільний дах... На всяких з'їздах зацитувано самотійницькі голоси... Наші партії, всі до одної, були копіями московських: есдеки малпували РСДРП, есери тільки з назви були українськими...

радикали-демократи, будучі есефи це були ті самі кадети, різнячись від останніх постулятом автономії. Ми поборювали царат, а не Росію. І такими нас застала в огні збуджена Україна».

(Вол. Дорощенко — Ювілей укр. революції — «Дніпро» 1928 р.).

Наставлена на лінію найменшого опору, еліта ця уявляла собі все надто ідилічно і навіть не додумувалася сенсу правдивої ситуації, де жорстока національна боротьба, зручно маскована ворогом різними соціальними чи «революційними» псевдонімами, набірала все більшого розмаху та напруження і, от-от, мала вибухнути у всій своїй неприховано-лютій **національній** голизні. Зв'язана тисячма нитками з безнаціональною імперською т. зв. інтелігенцією і вважаючи ту інтелігенцію за свого обов'язково «старшого» брата і природнього союзника, еліта 17. р. була майже цілком несвідома, **що** сталося і що має бути. і тому продовжувала мислити, власне кажучи, провінціональними, в ліпшій випадкові «провансальськими» категоріями, очікуючи все тієї «диригентської палички» з бувшої імперської столиці. на яку так гнівно скаржився, ще в р. 1925, Микола Хвильовий. Що ж дивного, що, загіпнотизована тим диригентом, вона в тих гарячих часах відіграла роль пасивного інструменту в руках ворожої пропаганди — спочатку червоної, згодом білої, але увесь час плинучої з одного і того ж північного джерела. Вона йшла не по самостійно, і з власної національної ініціативи, витиченої лінії, лише по лінії.

витиченій проводом імперської нації. І тому її політична чинність — чи »ліва«, чи »права« — в найліпшій випадку була бігом на випередки, якого перебіг і вислід був визначений згори.

Як у всім і завжди, серед еліти тієї були винятки, тим більш яскраві, що нечисленні.

Вже не згадуючи про Миколу Міхновського, який намагався збудити чи прищепити цій еліті мілітарний інстинкт — то було голосом вопіючого в пустині... А згадаймо хоч такого Др. Луценка, який, з витривалістю Катона і ляконічністю Цезара, вперто і систематично нагадував Центральній Раді імена історичних ворогів. Даремно. Строката збиранина тодішнього київського парламенту, де різні Рафеси і Пятакови займали надто почесне і занадто впливове місце, зі специфічною зручністю обертали виступи героїчного дідуса в жарт і прозивали його — це справжнє втілення історичної пам'яті — не інакше, як »українським Пурішкевичом«, що, розуміється, не лише не викликало обурення у суголосних Рафесам рідних винниченок, а й збуджувало спільну з рафесами веселість у винниченкізованій більшості.

... І завжди згадується героїчна смерть лікаря Луценка, цього дивно-юного діда, смерть з рушницею, в вояцькій шинелі, рядовиком на фронті великого 19. року... Чи оцінять нащадки колись увесь трагізм цього самотнього, єдиного в своїм роді, героїзму!

Сьогоднішньому українцеві характер еліти 1917 р. видається чимсь незрозуміло-дивовижним. Українець з військовою логікою — не міг без обу-

рення обсервувати зблизька представників тієї еліти вже і тоді, з болем усвідомлюючи собі, що, хоч не хоч, підпорядковується її політичному про- водові. Ба, ще й сьогодні, згадуючи її зперед двад- цятьох кілька літ, трудно стриматися і говорити про неї тоном історика.

На жаль, мусимо присвятити їй ще два слова.

Либонь з лона саме цієї еліти вийшло, без- межно-наївне на початку і таке зловісно-шкідливе пізніш, окреслення, як «українізація», цебто украї- нізація України — гасло, згодом використане во- рогом всебічно і до кінця, зі всіма підступно-про- вокаційними можливостями, що їх давала така двозначна термінологія. В наївній свідомості того роду діячів ціла гігантська національно-державна проблематика нашої Батьківщини зводилася, пер- важно, до мовної, зглядно мовно-костюмової, чи мовно-мундруної «українізації», яка мала б, розу- міється, перебіг лагідно-провінціональний, борони Боже далекий, не те, що від революції, чи, як тоді говорилося «авантур», а й розриву з «братнім» на- родом і «братньою» демократією. Все зводилося, фігурально кажучи, до: полтавського діалекту, ви- шиваної сорочки і українізованого Отченаша. Але гожен прояв **справжнього** національного інстинк- ту, як Військові Зізди, самочинне формування збройної сили, спонтанічне зродження Вільного Козацтва — поборювані були цією ж невинно-іди- лічною елітою з енергією, якої інакше не можна назвати, як самоотверженно-малоросійською.

З цією суто-українізаційною, мовно-мундруною поверховністю підходилося й до такого кардиналь-

ного поняття, як поняття влади. Емоціональний сенс цього поняття, природа влади, її, сказати б, фізіологія, що так глибоко відчував ворог, — була для еліти 17. року порожнім звуком, а, що найбільше, — формально-правним, паперово-канцелярським окресленням.

Літературно-політична творчість цієї еліти — аж чотири універсали на протязі коротких, але неповторно дорогих місяців 17. року — то довготривалі відпочинки її політичного розуму, що мислив з чумацькою повільністю в час, коли історія чвалувала козацьким конем.

Аж чотири універсали — чотири віхи на плутаним шляху, яким, спотикаючись як сновиди, дійшла вона до ідеї, що мала **започаткувати добу**. А при тім треба пам'ятати, що останній універсал — акт 22. січня 1918. р. — фактично був подиктований об'єктивним ходом **зовнішніх** подій. IV. універсал був вирваний з її рук, майже гвалтом, самою історією: для сліпого було ясним, що іншого виходу, як суверенність, тодішня ситуація не давала. І пригадуються слова якогось з універсалів: **»Нас примушено творити свою долю«**.

Істинно так...

IV.

Отже, зваживши тло й обставини, повернімось знову до Крут, щоб упритомнити собі їх справжній сенс і зрозуміти, чому саме **ця**, а не інша подія, чому саме **цей**, а не інший воєнний епізод піднісся

над цілою країною, як заграва кривавого, зле мгнонадійного світанку, як болоче-нешасний початок, але цілком вже нової — в історії Батьківщини — доби, як надто суворе збудження по століттях національного летарґу. І дуже характеристично, що крутянський епізод зразу ж, можна сказати, ще над непохованими трупами його ж героїв, почав обертатися легендою у **всенародній** свідомості країни, ба й поза її межами. навіть у свідомості далекого від перечулености ворога. Причём, не ділала тут ж а д н а пропаганда (якої зрештою не було), ж а д н і літературні твори («Скорбна Мати» молодого Тичини зявилася вже тоді, коли легенда цілком розпростерла свої крила), ж а д н е т. зв. усвідомлювання мас за допомогою просвітянських метеликів, чи вічових промов.

Це були справжні **народини** справжньої **легенди**. Це було наочне знамено історії: завіса роздерлася, полуда з очей впала і дальші шляхи, хоч на мить, — освітлилися багряним світлом ген на далеку віддаль.

Колишній Тичина надзвичайно влучно уняв той момент в однім з найкращих своїх віршів:

Одчиняйте двері: нареченна йде.
Одчиняйте двері: голуба блакить.
Очі, серце і хорали — стали. Ждуть.
Одчинились двері: горобинна ніч.
Одчинились двері: всі шляхи в крові...

З блакитно-голубою візією України - Нареченної, що мала, при хоралах, в сяйві і квітах, прийти на шлюб і весілля, — треба було попроситися. І не

розміряним батькам, а гострозорим синам, — внукам дідусів Луценків, судилося побачити дійзність.

І тому Крути — це перше зірвання лаштунків невільничої комедії, що відбувалася — в час революції! — на землях України, перше прозріння, що влада — то боротьба, а держава — то кров і залізо. І тому Крути — це воскресіння, по довгих століттях, — обірваної Полтавою Визвольної Війни, війни **народу з народом, країни з країною**, вічна-віч.

Доперва Крути були початком нової доби в історії України. Доперва дата Крут становить початок нашої визвольної революції, а не ті численні формальні дати, що їх звязують чи зі скликанням Центральної Ради, чи то з видрукуванням того, чи іншого документу.

Нової доби — а вона була конечністю — не могли почати старі, **духово** старечі люди, як молоде вино, за Святим Письмом, не наливають до старих бурдюків. Без Крут навіть такий акт, як акт 22. січня, був би документом **без підпису**. Бо такі акти мало «виголосити», — такі акти треба **вчинити**.

Кривавий підпис під цим **формальним** зобов'язанням з дня 22. січня поставили діти, запасний первоцвіт нації — юнаки і студенти крутянські, припечатавши той підпис важкою печаттю скипалої на поколотих грудях — мученичої, але й **збавчої** молодої крові, першої крові, пролятої в нашій **українській** війні.

Це було як откровеніє. Це було щось бігуново відмінне і від блакитно-голубих мрій рустикальних

романтиків невільничого вчора, і від незграбної горе-політики наївних центрорадянців, і від убогої дипломатії сільських крутіїв. Злудні стіни контр-революційного демо-парламентаризму, де без кінця провадився блюзнірчно-безсоромний торг раба з наслідниками бувшого пана, — впали, саме, в годину Крут.

І в прокурені та завоітрени рафесами салі вдерлось свіже повітря з чернігівського поля бою та вітер, що приніс брязкіт зброї, враз з гострим і незабутнім вже на завжди запахом української молоді крові — першої і найдорогоціннішої офіри, яку принесла Нація своїй Землі перед обличчям вічного Бога.

V.

Саме від Крут, — не тільки психологічно, а й хронологічно — починається в нашім житті тип Новітнього українця, тип, що намагається надавати проявам українськості ціхи справжнього, вже **національного** стилю.

Можна сказати, що доперва започатковується, в перед тим безформним, невикристалізованим розтопі, — саме почуття форми і стилю взагалі.

Процес той, спеціально цікавий для історика культури, був дещо ослаблений, чи загамований, на протязі літа й осени 18. року, але зате немало й поглиблений, саме в ті місяці, на ділянках т. ск. культури, як такої: просвіти, мистецтва, літератури, театру і науки. Тут, натомість, маємо на

увазі процес кристалізації національної особовости — процес, що є й має бути генеральною лінією в розвою нашої культури.

Формування новітньої української людини вже в національнім стилі почалося в сфері **військовій**, — що було генетично звязано з Крутами і їх легендою, й що, розуміється, є цілком природнім і зовсім не випадковим. Згадаймо, що останній — зперед двох сот літ — період державности на нашій землі був періодом **козацьким**, коли державність мала характер яскраво військовий, мілітарний. Навіть офіційна назва нашої держави козацького часу звучала »Військо Запорізьке« *»Exercitus Zaporoviensis«*. Збуджена національна свідомість сягнула, може й цілком підсвідомо, до тих, саме, козацьких традицій. І може тому верства, що найбільш була в нашій революції **державницькою**, в найстислішій значенні цього слова, була, саме, верства військова, ц. т. та, що, незалежно від свого фаху, в роках революції мала певне військове виховання й фактично була в війську. Твердження таке звучить сьогодні, може, парадоксально, чи тенденційно. Ми тут оперуємо поняттями узагальненими, типологічними й на цю тему у нас напевно б розгорнулася довга дискусія з наведенням винятків, прізвищ і т. п. Але ні на хвилину не сумніваюся, що прийдешній історик, зваживши всі зацілілі матеріяли, мусітиме прийти, власне, до такого, а не до іншого висновку.

Фактом є, що тип новітнього українця проявився, передовсім, у війську, або при зформованні своїм, набірав військової форми, часто разом з уні-

формою. Є фактом історичним, що бл. п. Симон Петлюра на народнього вождя виріс, власне, цим, а не іншим шляхом. Національний зміст його, що ховався під оболонкою рядового діяча передреволюційного типу та члена демократично-соціалістичної партії, — унааявився і розквітнув в боях за Арсенал, при обороні Києва, при облозі і здобутті столиці в р. 18, словом в атмосфері »Крут«, а не в атмосфері розгаласованої салі Малої Ради. Так само, як дальший ріст і виформування його, як вождя країни, обумовлене було його становищем саме Головного Отамана, що безпосередньо було звязане з полководчими функціями при Армії, а не серед міністерських нарад та сумнівної політики його малих сучасників по партійній, чи громадській праці.

В процесі кристалізації української особистости нового, по-крутянського стилю, ролю міцного каталізатора відіграли Січові Стрільці. Це треба раз на завжди ствердити і — може спеціально тепер — ствердити з притиском. Хоча б для тих дідичних калік, що, незалежно від свого віку, балакають собі ще й нині про »галичан« і »наддніпрянців«, несвідомо акомпаніюючи підступній чужинецькій пропаганді.

Коли б на хвилину уявити собі неприсутність в Києві 17. року Січових Стрільців, і, коли вже на те пішло, галичан, в процесі формування національної особистости (а та особистість не може не бути психічно й культурно соборною, бо інакше вона перестає бути національною), — годі б ми наочно побачили в тім процесі величезну прірву

і ледве чи пережили б ми епопею великого 19. року з тим розмахом і з тим напруженням, з якими вона греміла по просторах нашої Землі.

Це саме Січові Стрільці — серед яких провід мали відомі люди родом з Західніх Земель Батьківщини — це саме вони перші внесли **мірило** в безформність і хаотичність, закреслили національні **межі** для отих славетних »широких натур«, дали **живий приклад** застібнутости й **національної**, а не якоїсь там — дисципліни та врізьбили в сувору черноземну постать перші риси національного **стилю**.

Хай ніхто з т. зв. наддніпрянців ложно не посоромиться це ствердити й усвідомити, і хай ніхто з т. зв. галичан смішно не напинається з цього приводу спеціальною пихою, чи наївною ідейкою про галицький месіянїзм чи галицьке варязтво.

То був **природній процес психокультурної комасації народу**, сполучений з процесом вичунювання, видуживання від хороби вікового рабства і сцілення від історичного каліцтва. В того роду процесах заслуги й догани розподілюються рівно на всі ділїниці Цілости, що хоче бути Нацією.

Це, власне, Січові Стрільці показали й довели східньо-українським масам, що військова дисципліна може обійтися без золотих пагонів, а національний обовязок без занадто довгих шликів. І — саме найважніше — вони викультивували в собі таку національну чуйність, яка уможливлювала їм дивитися, як то кажуть, »в корїнь« і оцінювати національно-державний стан на Україні незалежно від декорацій і зовнішніх форм. Звідцїля — послух

всякій українській владі, поки вона була чи хотіла бути **українською**. І звідціля листопадові події навколо Києва 18. року, що формально були непослухом, чи навіть бунтом, але, в дійсності, — лише дальшим тягом їх неперервальної **служби** Нації.

Без Січових Стрільців в Києві не було б акту 22. січня 1919. року, бо слово, що в нім є провідним мотивом, слово »соборність« — залишилось би порожнім.

За останнє двадцятиліття надто було моментів для болю, заломання, відчаю. Частинно — зовнішні причини, або т. зв. обставини, але, здебільша, чинність своїх же таки любезних земляків часом допроваджувала до розпуки. І тоді шукалося рятунку в спогадах, про недавнє минуле, але не тих спогадах; що то приємно заколишують, бо — маю на увазі недавнє збройнє, **озброєнє** минуле.

І тоді вириває в пам'яті на тлі сірости й каліцтва — ціла галерія несподівано повних, несподівано характерних, закінчено-суцільних постатей і облич. Вони різні, дуже різні, різні соціально, освітньо, фізично, морально, якщо хочете й культурно... Але є в кожному обличчі якась одна і та сама спільна риса, один і той самий скорч м'язів, в певнім моменті один і той самий вогник в очах — відблиск велетенської, все затоплюючої ідеї. І тоді стає легше. І в серце вдаряє хвиля нової віри. І дух випростовується »на позір« знову.

Ось зпочатку — цілий ряд тих, кого вульканічно зродила сама земля наша, сам розколиханий революцією чорнозем.

В засніженім морознім Києві смагляво-палке

обличчя чернігівського Ангела — меткого, бистрого, влучного, постать, що як би винурилася з 17. козацького віку й опинилася серед авт, трамваїв, телеграфних стрічок і незнайомих мундурів.

Статечно-селянська — розважно повільна, але й запекла, постать Зеленого. Він думає поволі, по первах, його може обдурити (і обдурювали) якийсь москаль-чарівник, чи нахабо-злотоустий жидок, але — до часу. І коли він замкнувся нарешті в панцир тяжко здобутої, але вже кремезно-невгнутої віри, він — цей селянин — обернувся в найкарнішого воїна Нації, що впав влучений кулею на своїй давезній трипільській ниві.

Ось — очі кольору синього льоду й закучерявлена золотава голова. Увесь — стиснутий порив і напруга. Південний темперамент в нордійських карбах зовнішності — це Юрко Тютюнник. Отаман. Пізніш його назвали генералом. Але то не був його титул.

А ось — інші, що увійшли в революцію зі сфер інтелектуалістів. Ось — дві протилежності. Вічний оптимізм і досада на тих, що вказують дійсність, невеселу, але дійсність, що її треба **перемогти**. Він все вірив, що її можна **перелетіти** — і, може, тільки тому він став Петлюрою, »був за Петлюру«, як пізніш казали подільські селяни, у яких в голові прізвище Петлюра стало синонімом Головування, Керівництва, Проводу, як тепер кажемо. А поруч нього — камінне лице стрункого полковника, що гострим зором глибоких віч завжди бачив дійсність, лише дійсність, ту, що її треба було за всяку ціну перемогти. І він її завжди,

в найнеможливіших обставинах, вмів перемагати й **перемагав**. Але тому, що він бачив дійсність, Петлюра прозвав його »вічним песимістом« — і не треба затаювати — не любив його. Але Василь Тютюнник не був песимістом. За чорнотою нашої дійсності він — аскет і лицар — завжди бачив сяйвий лик Мадони - України. І може тому, що був занадто середньовічний і занадто гостро, майже математично бачив тодішні українські можливості, — ніколи він не сягнув по військову диктатуру, якої всі без винятку партії від нього з жахом очікували і до якої було — рукою подати.

І от — очі ніби мрійника, ніби мислителя, може поета. В них є якийсь туман, якась захмаренність далеких обривів чи глибоких висот. Та раптом туман згущується, хмара темніє і з неї вистрілює несподівана блискавка: наказ. Наказ якби військовий, але, водночас, якби і не військовий, а, власне, скорше вже революційний. Не кожен старшина, навіть найвидатніший зуміє стати віч на віч з розворушеним натовпом. І не тільки стати, але і знайти якісь єдині, по військовому короткі, слова, які той натовп чудом успокоюють і обертають його у вишиковані ряди — майже війська, майже революційного загону.

Таким заховався образ того, що по Петлюрі — впав на бруці чужого голяндського міста від руки нашого відвічного ворога, образ полковника Євгена Коновальця.

І встають дальші постаті: расового полтавця Мішковського, що, бувши високим старшиною генерального штабу, духом ніколи не був старшиною

штабовим і, так - таки, не по штабовому, на чолі розстрільні, впав в раптовнім нерівнім бою... І — соняшний, завжди переможний Удовиченко... І похмуро-мовчазний, завжди стислий Безручко...

І ще. Серед напруженої роботи штабу армії, на тлі його механізму, в якому ролю головної пружини грає військовий майстер — генерал Сінклер (з тих власне нащадків шведів Карла XII), поруч Василя Тютюнника, вирісонується висока постать старшини з чисто виголеним обличчям. Це — Андрій Мельник. Він — молодий і віком, і постаттю. Дуже молодий, як на те високе, високе становище, що його займає — становище шефа Штабу Армії. Кажуть, що він у Велику Війну був лише поручником, а тепер йому підлягають старі генерали. Але — прошу — загляньте до штабу в часі, коли обговорюється чергова операція і коли, по генерального штабу генералах і полковниках, забірає голос цей молодий старшина.

Він говорить з якоюсь йому єдиною властивою **гідною** скромністю. Він виголошує **свою** оцінку і **свій** погляд з якимось неймовірно-тонким почуттям такту і **міри**. З його гідної скромності, на очах, виростає щось необорно-чарівне: суцільна, нескалічена Особистість, стилевий, довершений українець, такий, яких ще так небагато, але які прийдуть в майбутньому, зродяться з крутянської легенди. Він такий, яким українець має бути, коли його сформує і довершить власна держава.

І, в результаті, погляд моложавого старшини виразно заважає на плані операції. І Тютюник легко синтезує той погляд з своєю концепцією.

І присипаний сивизною 1. Генерал-Квартирмейстер з пошаною вслухається в уваги молодого Шефа Штабу, хоч цей молодий старшина все ж ще видається йому либонь »політичною« персоною. І сам дражливий оптиміст Головний Отаман — згоджується з деякими, зовсім неоптимістичними, увагами молодого старшини, що займає становище генераліссімуса.

Бо там, де у Василя Тютюнника були — кремень і іскра, там у Андрія Мельника були — криця і єдваб. Була — якщо так можна висловитися — **єдвабна криця.**

*
*   *

І коли українській історії судженим буде зробити новий плиг в незнане, але жадане, майбутнє; коли Провидіння, що важить на своїх праведних терезах судьби народів і держав, подасть свій знак, — тоді думка мільйонів полетить сама собою, власне, до цієї галерії постатей недавнього, болючо-недавнього, збройного минулого. До тих, що вмерли і світять нам своєю не смертністю, і до тих, що живуть і життям своїм — на наших очах — творять живу **нерозривність** історично-національного процесу.

До тих, що народилися в легенді Крут, що ту легенду своїми чинами і своєю моральною висотою утверджують в сучасності, і що моральний тягар тієї легенди матимуть відвагу і силу нести в майбутнє.

26. I. 41.

Замовляйте і поширюйте книжки

Українського Видавництва

„ПРОБОЄМ“ в Празі:

„Книгозбірня Пробоем“ :

- 1—3. Вичерпано.
4. М. БАРАБОЛЯ: Зпід їдкого пера, сатири найкращого гумориста Карпатської України. Стор. 70. Ціна 1 РМ.
5. О. ОЛЕСЬ: Княжа Україна, історія України — княжої доби — у віршах з чисельними ілюстраціями. Стор. 176. Ціна 2·50 РМ.
6. М. ДЯЧЕНКО: Вони прийдуть... поезії. Стор. 32. Ціна 0·50 РМ.
7. Р. О. КЛИМКЕВИЧ: Вітри з далечіні, поезії. Стор. 144. Ціна 2·50 РМ.
8. ТАРАС ШЕВЧЕНКО: Кобзар. Передмова й пояснення проф. дра Л. Білецького. I. том. Ціна 2·50 РМ.
9. А. ГАРАСЕВИЧ: Сонети, поезії. Стор. 48. Ціна 0·75 РМ.
10. Ф. ДУДКО: Отаман Крук, повість з недавно-минулого. З ілюстрац. Стор. 96. Ціна 1·50 РМ.

Народня бібліотека „Наступ“ :

1. Д. ТКАЧУК: Український націоналізм, основні засади, II. наклад. Стор. 16. ціна 0·30 РМ.
2. М. ХВИЛЬОВИЙ: Солонський Яр, оповідання про українських партизанів під Советами з ілюстраціями. Стор. 16. Ціна 0·30 РМ.
3. М. ВСЕГОРЕНКО: По окраїнних волостях, історія Холмщини і Лемківщини з чисельними ілюстраціями. Стор 70. Ціна 0·75 РМ.

4. М. ЗАПОТОЧНИЙ: Дух Руїни, по сторінках історії. Стор. 20. Ціна 0·30 РМ.
5. Ю. АРТЮШЕНКО: Слідами великих предків до світлого майбутнього. Стор. 24. Ціна 0·40 РМ.
6. Календар-Альманах „Наступ“ на 1941. рік. Цікавий і добірний зміст, багато ілюстрацій. Стор. 168. Ціна 1·50 РМ.
7. П. ОЛІЙНИК: Лихоліття Холмщини й Підляшшя. Шлях культурно-національного розвою Холм. і Підляшшя в останніх двох століттях. Стор. 112. Ціна 1·50 РМ.
8. Кишеньковий календарець „ПРОБОЄМ“ на 1941. р. Стор. 48 + 16 ненапеч. Ціна 0·25 РМ.
9. І. ГУЗАР-КОЛОДЗІНСЬКИЙ: Полковник Іван Богун. Життя і подвиги героїчного оборонця самостійности України. З ілюстр. Стор. 48. Ціна 0·75 РМ.
10. Ген. М. ОМЕЛЯНОВИЧ-ПАВЛЕНКО: Чотар УГА Кочуржук із Надвірної. Про подвиг Лицаря Залізного Хреста, учасника Зимового Походу. Стор. 16. Ціна 0·30 РМ.
11. П. ОЛІЙНИК: Листопадовий Зрив. Коротка історія повстання Західньо-Української Держави в листопаді 1918. р. Стор. 24. Ціна 0·40 РМ.
12. С. РОСОХА: У дворіччя Карпатської України. Короткий начерк подій, що спричинилися до повстання, а опісля й упадку Карпатської України в чис. документарними знімками. Стор. 80. Ціна 1·50 РМ.
13. П. ОЛІЙНИК: 22. січня 1919. р. Стор. 24. Ціна 0·40 РМ.
14. Альманах „Наступ“, збірник ідеологічних, історичних і ін. статей. Багато ілюстрацій. Стор. 140. Формат великої вісімки. Ціна 2— РМ.
15. Инж. М. СЦІБОРСЬКИЙ: Демократія. Стор. 48. Ціна 0·75 РМ.
16. О. МАРДЕН: Воля й успіх, переклав В. Приходько. Ст. 112, формату вісімки. Ціна 2— РМ.
17. Др. М. АНДРУСЯК: Етапи в розвитку Української Нації — (в друку).
18. Др. М. АНДРУСЯК: Генеза й характер галицького русофільства в ХІХ—ХХ. ст. — (в друку).
19. Є. МАЛАНЮК: Крути — народина новітнього українства — (в друку).

20. ВОЛОД. ІНГУЛЕЦЬ: За Українське Море! Істор. нарис завоювання Чорного моря українським народом. Стор. 48. Ціна 0·75 RM.

Бібліотека „Відвага“:

1. БОРИС ГРІНЧЕНКО: Олеся, чудове історичне оповідання з ілюстраціями. Стор. 16, Ціна 0·30 RM.
2. С. БУДКО: Княгиня, алегоричні оповідання з ілюстраціями. Стор. 48. Ціна 0·75 RM.
3. Гр. КВІТКА-ОСНОВЯНЕНКО: Салдатський патрет (в друку).

Самоосвітня бібліотека:

1. С. БУДКО: Самоучник німецької мови. Виходить зшитками. Вже вийшло 7 зшитків. Ціна 1 зшитка 0·40 RM.
2. Географія України, друкується частинами в „Нціоналісті“.
3. Інж. А. СІКОРСЬКИЙ: Шоферський курс, друкується частинами в „Техніку“.
4. Інж. Е. КУЛЬЧИЦЬКИЙ: Короткий курс радіо-телеграфії (в друку).
5. Др. Яр. РУДНИЦЬКИЙ: Як говорити по літературному. Основні правила укр. мови. Стор. 100, ціна 1·50 RM.
6. Др. М. АНДРУСЯК: Велика Історія України (в друку).
7. Мгр. В. КАБИН: Про летунство (в друку).
8. О. ПАСТЕРНАК: Пояснення тризуба, герба Великого Київського князя Володимира Святого. Багато ілюстр. — (в друку).
9. Др. М. АНДРУСЯК: Назва „Україна“ („країна“ чи „окраїна“) — (в друку).

Загальна бібліотека:

1. Проф. Е. ОНАЦЬКИЙ: Українська дипломатична місія в Італії за перших шість місяців своєї діяльності (січень—липень 1919.). Стор. 24., 8°, ціна 1— RM.

Всі замовлення шліть на адресу:

„Probojem“, Praha XIV.-65, p. schr. 3.

Передплачуйте,
читайте,
поширюйте
видання
Українського
Видавництва
„ПРОБОЄМ“

- I. Тижневик: Український націоналістичний часопис „Наступ“. Річна передплата 12.— RM.
- II. Двотижневик: Самоосвітня Бібліотека: Самоучник німецької мови — Софії Будко. Передплата на 10 зшитків 4.— RM.
- III. Місячник: Український журнал культури „Пробовем“. Передплата річно 12.— RM.
- IV. Квартальник: Книгозбірня „Пробовем“, в якій виходять найкращі твори наших письменників.
- V. Видання: „Народня Бібліотека Наступу“, в якій виходять популярні книжки на різні теми.
- VI. Випуски: Бібліотека „Відвага“ для дітей і юнацтва.
- VII. Бібліотека „Діточий Світ“.
- VIII. Випуски: різні листівки, гасла, тощо.

Точніші інформації на стор. „Наступу“ й „Пробовем“.

Замовлення слати на адресу:

„PROBOJEM“, Praha XIV.-65, p. schr. 3.